

taborišča in "zid smrti", dvorišče med blokoma 10 in 11, obdano z visokim zidom, kjer so se izvrševale usmrtnice. Tu so potekala kaznovanja zaradi kršenja pravil od bičanja, obešanja zapornikov za roke sklenjenih na hrbtnih do fizičnih vaj in dolgega stanja. V pritličju bloka 11 so prostori bili namenjeni zapornikom, ki so čakali na razsodbo gestapovskega policijskega sodišča. V kletnih prostorih pa so tudi celice, v katerih so obsojenci umrli zaradi izstradanja in pa celice, v katerih so obsojeni podlegli zadušitvi.

Večdnevna ekskurzija je nam vsem ponudila razloge za globok razmislek. In to je tudi vodilni namen celotnega projekta ERA. Ne pozabiti na drugo svetovno vojno in njene grozote, se zamisliti in se spominjati ter ohranjati spomin pri tistih, ki niti generacijsko nimajo domala nič skupnega s svetovno morijo kakršno je človeštvo doživelo v letih 1939 do 1945.

Marta Rendla

Simpozij "Prežihov Voranc - Lovro Kuhar: pisatelj / politik / patriot", Dunaj 19. - 20. april 2007

Uvodoma je primerno spomniti, da je bilo v preteklih desetletjih o Lovru Kuharju - Prežihovem Vorancu (1893-1950) že mnogo izrečenega in zapisanega. Literarna ustvarjalnost in politično delovanje sta bili izziv za njegovo presojo na različnih spominskih srečanjih in posvetih ter drugih priložnostih, izsledki pa so bili objavljeni v samostojnih publikacijah. Vzpodbude za večplastno osvetlitev njegove osebnosti so prihajale iz strokovnega, političnega ali pokrajinskega - koroškega okolja. Že kmalu po smrti je kot plod prizadevanj mladega slavističnega naraščaja po vodstvom Marje Boršnik izšel zbornik,¹ sedmi sklic plenuma kulturnih delavcev Osvobodilne fronte je bil posvečen prav Vorancu kot pisatelju in komunistu,² posebna posveta sta bila organizirana ob pisateljevi devetdeseti³ in sto letnici rojstva,⁴ ob devetdesetletnici rojstva je izšel tudi album,⁵ in ni še dolgo, ko je izšla monografija o Vorancu izpod peresa Draga Druškoviča,⁶ ki ima nasploh neprecenljive zasluge kot sourednik in avtor dodatnega besedila pri izdaji Vorančevih Zbranih del.⁷

Nekako samoumevno se zato zastavlja vprašanje o razlogih za pripravo še enega posveta o Lovru Kuharju - Prežihovem Vorancu. Ta je 19. in 20. aprila 2007 potekal na Dunaju v organizaciji Slovenskega znanstvenega inštituta z Dunaja, Inštituta za slavistiko z Univerze na Dunaju in Inštituta za novejšo zgodovino iz

1 Prežihov zbornik. Založba Obzorja, Maribor 1957.

2 Prežihove svečanosti : sedmi sklic Plenuma kulturnih delavcev Osvobodilne fronte 1979. Ravne na Koroškem 1979.

3 Odmev živega človeka in krajine : spominsko srečanje ob devetdesetletnici Prežihovega rojstva. Ravne na Koroškem 1983.

4 Prežihov Voranc [1893-1993]: zbornik prispevkov s simpozija ob 100-letnici rojstva. Kulturni forum, Maribor 1993.

5 Prežihov album (ur. Tone Sušnik). Založba Borec, Ljubljana 1983

6 Drago Druškovič: Prežihov Voranc : pisatelj in politik. Založba Drava, Celovec - Ljubljana 2005.

7 Prežihov Voranc: Zbrano delo. Državna založba Slovenije, knjige 1-12, Ljubljana 1962-1990.

Ljubljane. Dunaj kot kraj posveta vsekakor ni bil izbran naključno, saj je bil Voranc v različnih življenjskih obdobjih s tem mestom osebno tesno povezan. Glede smotrnosti ponovne presoje Vorančevega pomena in vloge pa je treba reči, da je bila precej odločilna ocena zgodovinopisne stroke, da novejša raziskave omogočajo pomembno dopolniti Vorančevo politično biografijo oziroma le-to umestiti v nova zgodovinopisna spoznanja. Seveda pa so tudi slavisti opravili nove raziskave ter prišli do novih podatkov in spoznanj o Vorancu. Šlo naj bi torej za nekakšno novo branje in razumevanje Voranca. Kar zadeva Vorančevo idejno opredelitev, ki je vsekakor determinirala njegovo literarno ustvarjalnost in politično delovanje, je namreč v zraku visel očitek, ki ga je leta 1993 zapisal Janko Messner, namreč, da smo s političnimi spremembami Vorančevo idejo komunizma "neusmiljeno zatolkli tri klatre pod zemljo".

Posvet je bil interdisciplinarno zasnovan. Na njem so sodelovali zgodovinarji, slavisti, pisatelj in filozof. Skupno je bilo predstavljenih štirinajst referatov, od tega polovica iz vrst zgodovinarjev. V načrtovanem zborniku pa je pričakovati še nekaj razprav. Prispevki so obravnavali predvsem nekatere manj ali skoraj neraziskane tematike, skušali so odgovoriti na nekatera odprta vprašanja ali vsaj opozoriti nanje, osvetljevali so Voranca skozi posebej izbrana gledišča, tako da v celoti predstavljajo pomembno dopolnitev in interpretativno nadgradnjo dosedanjega védenja o Vorancu kot pisatelju in politiku.

V literarnem sklopu referatov je *Lev Detela* spregovoril o svojih srečanjih z literaturo Prežihovega Voranca v različnih življenjskih obdobjih: o prvem stiku v otroštvu ob prebiranju *Solzic* v letu 1949; o drugem in drugačnem srečanju z Vorancem deset let pozneje v ljubljanskih študentskih letih kot soočanju z "družbeno angažiranim" in revolucionarnim opisovalcem izkoriščanega človeka; na koncu je podal poskus novega pogleda na Voranca v globalni postsocialistični sedanosti z opozorilom na Vorančevo literarno večsmernost, ki jo ponuja bralcu z različnimi literarnimi prijemi in motivnimi krogi.

Andrej Leben je predstavil Vorančevo publicistično in literarno delo, ki se navezuje na avstrijsko Koroško in analiziral povojno sprejemanje Voranca v tem okolju. Temeljna je ugotovitev o tesni povezanosti Voranca s to pokrajino: že pred prvo svetovno je objavljaval v celovškem listu *Mir* in opozarjal na narodnostno stisko koroških Slovencev, s tozadevnimi članki pa se je oglašal tudi za časa plebiscita in po njem; narodnostno vprašanje, politično dogajanje in življenje Slovencev na avstrijskem Koroškem je nato tematiziral v svojih večjih proznih delih, ki so nastala predvsem v drugi polovici tridesetih let (*Požganica*, *Samorastniki*); "koroškemu vprašanju" se je posvetil v dveh političnih brošurah (*Boj za osvoboditev in združitve slovenskega naroda*, *O slovenskih mejah*); povezanost političnega, publicističnega in literarnega dela je značilna tudi za njegov povojni angažma za koroške Slovence, ko je odločno podpiral zahtevo po priključitvi južnih predelov Koroške Jugoslaviji. Recepcija Voranca na avstrijskem Koroškem je bila tudi po njegovi smrti izredno živahna; večina knjižnih prevodov njegove proze v nemščino je izšla v Celovcu, kjer so v osemdesetih letih ponatisnili tudi nekatera njegova dela, osnovan je bil Klub Prežihov Voranc itd. Leben med drugim ugotavlja, da je zanimanje za Vorančeva dela na avstrijskem Koroškem popustilo nekoliko pozneje kot v Sloveniji, kjer je s spremembo političnega sistema postal "problematičen" pisatelj ter dopušča, da nedavni izid Druškovičeve monografije in objava nemškega

prevoda zbirke *Naši mejniki* morda napovedujeta, da prihajajo prav z avstrijske strani Koroške pobude, ki bodo lahko utrle pot novemu in neobremenjenemu branju Vorančevega literarnega opusa.

Urška Perenič je na osnovi nedavno odkrite pisemske korespondence Josefa F. Perkoniga, ki jo hrani celovški deželni arhiv, poročala o dveh poskusih slovenskih literatov posredovati Prežihova dela nemškemu literarnorepcijskemu krogu. Prvi poskus je bil Bevkov, ko je leta 1953 poslal Perkonigu seznam slovenskih del, ki bi jih bilo vredno prevesti v nemščino. Na seznamu so bili tudi Prežihovi *Samorastniki*, katerih prevajanja pa se nemško piščoči koroški pisec ni lotil. Drugič, tudi neuspešno, je skušal za Prežiha pri Perkonigu posredovati Svetina, potem ko je prevedel *Jamnico* in *Požganico* in iskal založbo v Avstriji, ki bi bila pripravljena prevzeti natis. Na osnovi analize nekaterih Vorančevih in Perkonigovih del Pereničeva postavlja tezo, da nemški koroški pisec ni podprl poskusa prodiranja svojega slovenskega sodeželana in sodobnika v nemški kulturno-literarni prostor; med glavnimi razlogi navaja njuno konkurenčno pisateljsko razmerje na narodnostno mešanem Koroškem, razliko v narodno-kulturni pripadnosti in njuna diametralno nasprotna si političnoideloška horizonta. Ugotavlja, da je v Prežihovem delu prisotna večja interkulturalna duhovna zmožnost kot pri Perkonigu in se le-ta izraža predvsem v premostitvi jezikovno-kulturnih meja in poskusu skupnega bivanja po načelu multikulturalnosti in socialne pravičnosti znotraj koroške dežele.

Izhodišče naslednjih dveh referatov je bilo razpoznavanje besedoslovno-skladenjskih značilnosti in dialekta v Prežihovem literarnem delu. *Marko Jesenšek* se je osredotočil na črtico *Solzice* in jo analiziral z besedoslovno-skladenjskega stališča (bogato besedišče, pristen čut za ljudskost, prehajanje doživljajskega sveta realnosti v alegorijo, grotesknost in religioznost itd.). Problematiziral je uvrščanje *Solzic* med mladinsko literaturo, saj je črtica namenjena literarno izobraženemu človeku, pa tudi oznako, da gre za avtobiografsko črtico, ker ob sicer avtobiografskih nastavkih odpira predvsem občečloveška vprašanja in probleme. *Zinka Zorko* je predstavila koroške elemente oziroma elemente hotuljskega narečja v jeziku Vorančevih književnih del, kar med drugim predstavlja velik izziv za prevajalce Vorančevih del v druge jezike in filmske uprizoritve.

Bojan Borstner se je spraševal o že večkrat postavljeni dilemi ali zgodba določa avtorja ali avtor piše zgodbo oziroma ali sta Lovro Kuhar in Prežihov Voranc dve različni osebi. Odgovarja, da gre za enovito osebnost, katere ravnanje determinira nekakšen krščanski socializem, na kar opozarja tudi že prej omenjeni Janko Messner; kar koli je Voranc počel, je počel iz tega prepričanja, v imenu pravice.

Prehod v zgodovinopisni sklop referatov je uvedel referat *Petre Svolfšak* o prvi svetovni vojni v Vorančevem življenju in delu. Predstavila je Voranca kot avstrijskega vojaka, ki se je bojeval v Karnijskih Alpah in na Doberdobo, njegovo dezerterstvo leta 1916 ter obsodbo pred avstrijskim vojaškim sodiščem v odsotnosti na smrt, ujetništvo v Italiji, idejno zorenje ter posebej izpostavila globoko Vorančevo osebno prizadetost v zvezi z vojnim dogajanjem. Razpetost vojakov med moralno dolžnostjo žrtvovati se, trpljenjem, (ne)smislom vojne itd., so bila vprašanja, ki so uvedla Voranca v novo snovno območje pisateljavanja in ki se je odrazilo najprej v krajših zapisih poročevalsko - avtobiografskega značaja, zatem na primer v noveli *Sektor št. 5* in kasneje predvsem v vojnem romanu *Doberdob*.

Sicer pa so bila v sklopu zgodovinopisnih obravnav v ospredju vprašanja Vo-

rančeve pozicije med slovenskimi ter jugoslovanskimi komunisti v tridesetih letih, vzrokov za njegovo eliminacijo, njegove angažiranosti pri reševanju narodnostne problematike in vloge v povojnem političnem življenju oziroma odnosa partijskega vodstva do njega. Okoli teh vprašanj je v glavnem potekala tudi diskusija. V njej je bila na primer izpostavljena diferenca med Vorancem in večino vodilnih komunistov, ki naj bi izvirala tudi iz dejstva, da se Voranc ni nikoli partijsko izobraževal v Moskvi.

Medtem ko tokrat o Vorančevem delovanju v komunističnem gibanju v dvajsetih letih (član KPJ je postal leta 1920) ni bilo referata, je pa bilo v preteklosti o tem že marsikaj zapisanega, sta še vedno enigmatična trideseta leta, ko je Voranc deloval v tujini, obravnavala dva referata. To je bilo obdobje Vorančevega delovanja v mednarodnem komunističnem gibanju ter v vodstvu Komunistične partije Jugoslavije, kar predstavlja vrh v njegovi politični uveljavitvi; med drugim je v začetku leta 1936 krajši čas opravljal nalogo organizacijskega sekretarja centralnega komiteja KPJ in bil tako formalno drugi človek v partijski hierarhiji. Ta časovni lok se začne leta 1930, ko je Voranc emigriral v Avstrijo in se zaključil z njegovo vrnitvijo v Slovenijo jeseni 1939, kar sovpada z njegovo partijsko osamitvijo in izločitvijo iz vodilnega jedra jugoslovanskih pa tudi slovenskih komunistov.

Vida Deželak Barič se je osredotočila na Vorančevo delovanje v času njegovega zadnjega bivanja v Parizu (1937-1939), saj je s tem obdobjem povezano ključno dogajanje, ki je določalo njegovo nadaljnjo politično usodo. Vorančevo pariško obdobje je predstavila v širšem kontekstu dogajanja v Kominterni in težavnega položaja KPJ, ki je po aretaciji sekretarja centralnega komiteja KPJ Milana Gorkića ostala brez sekretarja in centralnega komiteja (imela je le t. i. začasno vodstvo), grozil pa ji je tudi razpust, zaradi česar je ostala še brez finančne podpore s strani Kominterne. V tem obdobju je Voranc opravljal pomembne naloge (vzdrževal je zvezo s Kominterno in z organizacijami v Jugoslaviji, organiziral je zbiranje finančnih sredstev, ki so omogočala vodilnim komunistom politično delovanje, tiskanje komunistične literature, oskrbo španskih borcev itd.), v frakcijskih bojih pa se je opredelil za Josipa Broza-Tita. Bil je zvest Titov sodelavec, nekaj časa sta bili njuni poziciji precej izenačeni, s svojim delovanjem in ob odsotnosti lastnih ambicij pa je v bojih za Gorkičevo nasledstvo v končnem razpletu tudi on posredno prispeval k popolni Titovi uveljavitvi. Vorančev politični zaton je najtesneje povezan prav s Titovim uveljavljanjem v Kominterni in je pogojen z določenimi razhajanjmi s Titom.

Ervin Dolenc je predstavil razmere in idejne opredelitve v slovenski partijski organizaciji v tridesetih letih, Vorančev krog najožjih sodelavcev vodstva KPJ, ki je bil pretežno slovenski ter naznačil njihove nadaljnje usode. Skupino imenuje tudi Hudomalj - Kuharjeva; imenovana partijska funkcionarja je povezovalo neposredno osebno znanstvo in sodelovanje ter določena kontinuiteta prisotnosti v nekakšni stranski skupini v najvišji organizacijski strukturi jugoslovanske partije v obdobju 1933-1939. K skupini prišteva še Karla Lutra in Mirka Koširja (oba sta bila po vojni umorjena), Jožeta Marna, pogojno in časovno omejeno pa še Aleša Beblerja, Staneta Krašovca in zakonca Jožo ter Marijo Vilfan. Dolenc postavlja tezo, da je spontano oblikovanje Hudomalj - Kuharjeve skupine v vodstvu KPJ, poleg opozicije Gorkiću v zadnjem obdobju njegovega vodstva, povezano prav z

nacionalnim vprašanjem znotraj KPJ. V tem okviru je poudaril, da je bil Lovro Kuhar kot Korošec že v mladosti oblikovan kot slovenski nacionalist in se je s tem vprašanjem večkrat ukvarjal tudi v okviru svojega partijskega delovanja.

Bojan Godeša je ovrednotil Vorančevo vlogo pri reševanju mejnega vprašanja med drugo svetovno vojno. Le-ta je prišla do izraza v delovanju "odseka za študij meja", ustanovljenega pri izvršnem odboru Osvobodilne fronte oktobra 1941. Delo tega odseka je bilo dolgo zamolčevano, ker je imel v njem eno ključnih vlog inž. Črtomir Nagode, Voranc pa je v njej predstavljal osrednji povezovalni člen pri posredovanju stališč med strokovnjaki odseka in Centralnim komitejem KPS. Sicer kratkotrajno delovanje odseka sodi v obdobje, ko komunisti niso posvečali mejnim vprašanjem večje pozornosti in so nastopali proti tako imenovanemu načrtništvu, vendar je imel ključno vlogo pri oblikovanju izhodišč, na podlagi katerih so slovenski komunisti nekoliko kasneje opredelili svoje stališče do mejne problematike (sprejetje principa etnične meje z dodatkom o nepriznavanju potujčevanja v imperialistični dobi). Na osnovi pogovorov in gradiva v odboru za meje je Voranc zatem pripravil brošuro, proti kateri pa je Edvard Kardelj jeseni 1942 ostro nastopil s protinačrtniškega stališča, po skorajšnjem nenadnem obratu pa je sprejel njen koncept, ne da bi Voranca omenjal.

O Vorancu kot predsedniku Ljudske prosvete Slovenije v obdobju 1945-1950 je spregovoril *Aleš Gabrič*. Le-ta ugotavlja, da je sodilo imenovanje Voranca na to nominalno pomembno mesto v preizkušeno metodo partijskega vodstva, kako na neboleč način iz političnega odločanja odstraniti nekatere nezaželene a ugledne osebnosti. Ljudsko prosveto kot monopolno organizacijo na področju amaterskega kulturnega udejstvovanja so dejansko vodili podpredsedniki in tajniki, ki so večinoma prihajali iz agitprop aparata Komunistične partije Slovenije. Ob tem pa Gabrič poudarja, da so v vodstvu organizacije sprva obstajali zagovorniki dveh različnih konceptov obnove amaterskega prosvetnega delovanja. Organizacijsko vodstvo je sledilo ozkim in dogmatskim kulturnopolitičnim zahtevam agitpropa, ki jih je posebej Dušan Pirjevec - Ahac, Voranc pa je vsaj na začetku zagovarjal večjo društveno svobodo pri kulturni ustvarjalnosti a se je kasneje moral ukloniti volji vladajoče politike.

O Vorančevem predsedovanju Klubu koroških Slovencev v letih 1946-1950, ko se je že drugič odločalo o severni slovenski meji, je referiral *Danijel Grafenauer*. Skladno z političnimi razmerami v povojni Jugoslaviji je bilo popolnoma oportuno, da je klub ponudil predsedniško mesto Vorancu, ki je imel potreben ugled in za katerega so menili, ima pomembno vlogo v KPJ, da je tako blizu takratni oblasti, novembra 1945 je bil izvoljen tudi za ljudskega poslanca Ustavodajne skupščine FLRJ in da glede na njegovo politično ter literarno delovanje pred drugo svetovno vojno problematiko tudi dobro pozna, kar je vse pripomoglo k odločitvi kluba zanj. Voranc je mesto predsednika sprejel, so pa zaradi njegove prezaposlenosti izvolili na mesto podpredsednika dotedanega predsednika dr. Julija Felaherja, ki je poskrbel za nemoteno delo kluba. Voranc je zavzeto sodeloval pri prizadevanjih za zamejsko Koroško, njegovo delovanje v klubu pa je bilo zaradi njegovih delovnih obveznosti in kasneje bolezni močno okrnjeno, vendar je kljub priklenjenosti na bolniško posteljo ostal v stikih s klubovim vodstvom in njegovim delovanjem.

O zadnjem obdobju Vorančevega življenja, ki ga je med drugim zaznamovala

bolezen, je spregovoril tudi *Igor Grdina*. V referatu je predvsem izostril vprašanje Vorančevega načrtovanega odhoda na zdravljenje na Češkoslovaško. Voranc, ki je veljal za enega najuglednejših slovenskih pisateljev, njegova dela pa so začela izhajati v tujih jezikih, je naletel na še posebej ugoden odmev na Češkoslovaškem. Tam ga je za prevod *Jamnice* in *Požganice* čakal honorar, ki ga je nameraval leta 1948 porabiti za zdravljenje, toda odhod v tujino je bil po objavi resolucije Informbiroja onemogočen. Po mnenju Grdine se je vrh jugoslovanske komunistične partije najbolj bal pisateljevih stikov z Antoninom Zapotockym, kasnejšim predsednikom češkoslovaške države, ki ga je Voranc spoznal v nemškem koncentracijskem taborišču Sachsenhausen. Zapotocky, ki je vneto sledil sovjetski usmeritvi, bi namreč lahko Vorančev prihod na Češkoslovaško uporabil v sporu z Informbirojem. Voranc je skrbi vodilnih jugoslovanskih komunistov upošteval in razumel ter se odpovedal zdravljenju na Češkoslovaškem, s tem pa si je najbrž skrajšal življenje. Tudi dejstvo, da Voranc ni bil uvrščen med obtožence na dachavskih procesih, Grdina povezuje z morebitno bojaznijo jugoslovanskega partijskega vrha pred zunanjim zapletom, saj bi v primeru obtožbe Voranca postal sumljiv tudi Zapotocky.

Majda Kotnik Vrečko je predstavila prizadevanja Vorančevih rojakov za ohranjanje živega spomina na pisatelja in vzpodbujanje zanimanja za njegovo literarno delo. Med drugim velja izpostaviti: na Ravnah neprekinjeno deluje že od leta 1945 dalje Kulturno umetniško društvo "Prežihov Voranc"; osrednji kraj ohranjanja spomina na Lovra Kuharja - Prežihovega Voranca je *Prežihova bajta* - spominski muzej Prežihovega Voranca; ob odprtju muzeja in odkritju spomenika leta 1979 so potekale *Prežihove svečanosti 1979* in izšel je istoimenski zbornik; v Koroški osrednji knjižnici na Ravnah, kjer hranijo obsežno Vorančevo korespondenco, imajo Prežihovo spominsko sobo; knjižnica je bila tudi pobudnik kulturne transverzale - Vorančeva pot, ki so jo odprli leta 1977 ter posvetov ob pisateljevi 90- in 100-letnici rojstva, če omenimo samo nekaj njenih vzpodbud; leta 1961 na Prevaljah spočeta zamisel o Prežihovi bralni znački pa je kmalu prerasla v vseslovensko kulturno akcijo.

Vida Deželak Barič